

Bachelor-master: nieuwe wijn in oude zakken? Of blijft toch alles bij het oude?

Ton Notten & Ann Van Leeuw

De Bologna-verklaring van 19 juni 1999 wil het hoger onderwijs in Europa op één lijn brengen. Het oriëntatiepunt zou het Angelsaksische model moeten zijn. Globalisering, informatisering en technologische innovatie zijn de belangrijkste omstandigheden die 29 landen tot deze convergentie dwingen, zo heet het. Welke invulling de Angelsaksische oriëntatie moet krijgen bleef lange tijd echter in het vage: spiegelt men zich vooral aan de meerderheid van de Britse universiteiten, de klassieke *oxbridge-universities*, de commerciële *corporate universities*, of de *discount universities*, zoals de voormalige *polytechnics* misprijzend worden genoemd - of lokken de ontplofte confettifabriek van het hoger onderwijs in de VS en de elkaar beconcurrerende accreditatiesystemen? Een gedegen algemene vorming in de eerste fase en een specialisatie in de goeddeels door de studenten zelf te betalen master-fase, een afgeronde bachelor-opleiding die toerust voor de arbeidsmarkt, of juist een zo onzichtbaar mogelijke omslag van de eerste naar de tweede fase? Of is de hele operatie weinig meer dan de zoveelste bezuinigingsoperatie onder de schijn van modernisering en staat ons een totale vermarkting van het master-onderwijs te wachten?

Al dit soort vragen is de afgelopen drie jaar gesteld. In Nederland en ook in Vlaanderen. De bama-kwestie draait om vier elementen: (1) de verhouding tussen het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo), (2) het al dan niet algemene karakter van de eerste fase, (3) de doorstroommogelijkheid of -noodzaak naar de tweede fase, en (4) de gevreesde of toegejuichte commercialisering van het hoger onderwijs.

Binair of niet binair, dat is de vraag

We stellen dit viertal punten aan de orde, mede naar aanleiding van de opmerkingen die de Utrechtse hoogleraar Adri Vermeer maakte in zijn Forumbijdrage aan dit tijdschrift (2001, pp. 101-105). Vermeer assembleert een aantal aantrekkelijkheden uit de bama-grabbelton die niet zo goed te combineren zijn. Vermeer is er niet voor dat het Nederlandse binaire systeem in stand wordt gehouden, mits er meer academische vorming in (de bachelorfase van) het hbo wordt gestopt - in zijn woorden: een wetenschappelijke in plaats van een praktische 'preforming'.

Prof. dr Ton Notten doceert en Ann Van Leeuw is wetenschappelijk medewerker bij de Vrije Universiteit Brussel, Faculteit voor Psychologie en Opvoedkunde, Vakgroep Sociale en Culturele Agogiek. Ton Notten is daarnaast verbonden aan de opleiding Pedagogiek van de Educatieve Faculteit van de Hogeschool van Amsterdam, waar hij onder meer de masteropleiding 'Hogere Kaderopleiding Pedagogiek (HKP)' coördineert; hij is tevens voorzitter van de VBSP (Vereniging tot Bevordering van de Studie der Pedagogiek).

Correspondentieadressen: a.l.t.notten@efa.nl; avleeuw@vub.ac.be

Dat is een klassieke opstelling. De algemene intellectuele vorming vindt plaats in de eerste fase, zoals in 'het' Angelsaksische systeem. Vermeer gaat hier minder ver dan de behoudende intellectueel Max Weber, die een praktische beroepsvoorbereiding in het hoger onderwijs geheel uit den boze achtte. Wel wil Vermeer de groeiende neiging tot specialisatie in de opleidingen ombuigen 'naar een programma waarin studenten breed worden ingeleid in de academische kennis en vaardigheden die nodig zijn om de uitgangspunten en methoden van de Pedagogiek als handelingswetenschap te bestuderen en te leren' (p. 103). Ook hier echoot Weber - maar Vermeer wil waarschijnlijk geen voorrang geven aan een grondige algemene introductie tot het object bij uitstek van de sociale wetenschap, *sociaal handelen* (Weber), boven de voortijdige disciplinaire zelfstandigheid. Dat willen pedagogen meestal niet, verknocht als ze zijn aan de 'identiteit' van hun vak dat, als we Miedema c.s. (*Pedagogiek in meervoud*; vele drukken) mogen geloven, maar liefst *zeven* stromingen telt!

Zekerheidshalve hangt Vermeer ook het omgekeerde aan: 'Het zou zo mooi zijn als we wetenschappelijk opgeleide professionals kunnen opleiden die eerst het praktisch pedagogisch handelen leren en vervolgens vaardigheden kunnen leren om dat handelen volgens de regels van de wetenschappelijke methode te bestuderen'(p. 103).

Het voordeel van de Bologna-verklaring is dat er weer eens gediscussieerd wordt over de inrichting van het hoger onderwijs. Dat gebeurt in paarse of paarsgroene tijden zelden. Of er sprake is van oude wijn in nieuwe zakken (Vermeer), dan wel van het omgekeerde zal de toekomst duidelijk maken. Wij maken enkele vergelijkende notities over Vlaanderen en Nederland.

Ontmoediging of aanmoediging tot samenwerking

De schurende verhouding tussen hbo en wo is meer Nederlands dan Vlaams. Het ene vak leent zich beter voor universitaire voorbereiding dan het andere, maar het is mede een kwestie van status en geld waarom het ene beroep een academische vooropleiding vergt en het andere 'slechts' een hbo-studie. Hbo- en wo-Pedagogiek (en idem Agogiek) vormen een geval apart. Daar zijn telkens *twee* opleidingsstromen - waarbij de nagenoeg afwezige samenwerking tussen beide haar oorzaak moet vinden in een 'narcisme van het kleine onderscheid' (Freud).

Wat betreft de pedagogiek bestaat deze gekoesterde distinctie in Nederland ruim 75 jaar - zolang als het vak bestaat. Tot de invoering van de hbo-wet van 1986 bestonden de respectabele Middelbaar Onderwijs- (MO-) opleidingen Pedagogiek, die niet alleen voorzagen in uitstekend opgeleide docenten voor de kweekschool (de latere Pedagogische Academie, PA, nu pabo) en het middelbaar onderwijs, maar die ook zij-instroom tot de universitaire examens mogelijk maakten voor degenen die dat recht door inadequate vooropleiding en geringer maatschappelijke kansen niet hadden. Deze MO-Pedagogiek opleidingen waren goed voor de praktijk én goed voor de universiteit. Nota bene, het bekendste MO-instituut van Nederland, het Amsterdamse Nutsseminarium voor Pedagogiek, was tot 1971 tevens het meest vooraanstaande onderzoeksinstituut voor het onderwijs! Sinds de hbo-wet en de huidige WHW (Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek) gaan deze opleidingen als hbo- en voortgezette hbo-opleidingen door het leven. De huidige Hogere Kaderopleiding Pedagogiek (HKP, voorheen MO-B) is zo'n voortgezette deeltijdopleiding voor typische *reflective practitioners*, en ze kan zich meten met de universitaire doctoraalopleiding. De HKP wordt een master-opleiding.

Een vergelijkbare tragedie in Nederland biedt de hbo-wo-spagaat van de ago-

logie. De hbo-variant bestaat sinds 1899, de wo-opleidingen nog geen halve eeuw - en in Nederland is de universitaire agologie inmiddels nagenoeg opgeheven. In Vlaanderen bloeit ze. Wat zou het niet mooi wezen wanneer er eindelijk eens wat komt van een hbo-wo-samenwerking! Als het bama-vehikel daarbij kan helpen: graag. Vlaanderen loopt in deze voorop. Daar worden hogescholen en universiteiten tegenwoordig gemaand tot regionale samenwerking, 'associatie' geheten. In Nederland worden sporadische initiatieven tot samenwerking, bestuurlijke fusies, zoals veel in dat land, *gedoogd* - men zie bijvoorbeeld de fusie-verloofden Universiteit van Amsterdam en Hogeschool van Amsterdam.

Binair en ternair

Het akkoord over de zelfstandigheid van de gewesten zorgt in België voor complexer invoeringsproblemen en voor meer vrijheidsgraden dan in Nederland. België als totaliteit is ook bij de bama niet aan de orde: de gewesten zorgen voor de implementatie, met inachtneming van de vrijheid van en de concurrentie tussen de instellingen-associaties.

In haar beleidsnota uit 2000 beloofde de Vlaamse liberale minister Vanderpoorten van Onderwijs en Vorming dat zij de voorwaarden zal scheppen tot een evolutie naar een bachelor-master-structuur zonder dat de eigenheid van het universitair en hogeschool-onderwijs verloren gaat - al *moet* er, zoals opgemerkt, wel regionaal worden samengewerkt. Net als haar Nederlandse, eveneens liberale, collega Hermans tekende zij aan dat de bama-invoering niet mag leiden tot een studieduurverlenging. Achilles Van Leeuw, kabinetschef van de Vlaamse minister, stelde dat een bacheloropleiding drie jaar dient te bedragen en een master-opleiding tenminste één jaar. Omgerekend naar studiepunten geeft dit het volgende resultaat: bachelor 180 studiepunten (equivalent voor 126 Nederlandse studiepunten) en master minimaal 60 studiepunten (42 Nederlandse studiepunten).

'Zonder de eigenheid van het universitair en hogeschoolonderwijs verloren te laten gaan'. De hoger-onderwijswereld in Vlaanderen kent eerder een *ternaire* dan een binaire structuur: hogeschoolopleidingen van één cyclus (3 jaar), hogeschoolopleidingen van twee cycli (5 jaar - gelijkgesteld aan een universitaire opleiding) en de universitaire opleidingen die traditioneel zijn opgebouwd uit twee kandidaatsjaren en twee of drie jaar licentiaatstudie. Volgens Vanderpoorten moeten bachelors, opgeleid met nadruk op het arbeidsmarktperspectief (hogeschoolopleiding, één cyclus), in de eerste plaats *professioneel* inzetbaar zijn. Bachelors, opgeleid met nadruk op het onderzoeksperspectief (hogeschool, twee cycli, en de eerste drie jaren van de universitaire opleiding), zijn volgens haar geroepen om de volgende graad, de mastertitel, te ambiëren.

Er zou, aldus de Vlaamse minister, een soepel stelsel van overstapmogelijkheden tussen beide aangelegd moeten worden, waarbij ook beroepsgerichte bachelors - met steun van aanvullende studies en met gewogen erkenning van de beroepservaring - kunnen doorstromen naar een masteropleiding. In het kader van de progressieve invoering van deze structuur ligt het volgens de minister voor de hand dat de twee-cycli-hogescholen nauwer aansluiten bij de universiteiten dan thans het geval is. Welke vorm deze relatie dient aan te nemen, staat nog niet vast. Wel valt op dat Vanderpoorten verder gaat dan Hermans, die zich hierover nog niet heeft uitgesproken. Het Vlaamse bruggensysteem, dat deels al bestaat, kan dezelfde positieve gevolgen hebben voor de opwaartse mobiliteit van tweede-kans-studenten - voor velen van hen is overigens eerder sprake van de eerste kans - als het afgeschafte MO-systeem bij de noorderburen.

De noodzaak van flexibele overstapmogelijkheden binnen het hoger onderwijs laat onverlet dat het getuigschrift voor de eerste drie jaren van de universitaire opleiding en het toekomstige bachelordiploma van de universiteit *sowieso* een *doorstroom*-finaliteit naar een master-opleiding zullen hebben, en het getuigschrift van het monocyclische hbo niet. Het toekomstige universitaire bachelordiploma zal voor studenten in bepaalde studierichtingen ook een *uitstroom*-kwalificatie kunnen zijn. Tijdens een dergelijke bacheloropleiding krijgen studenten een breed en algemeen overzicht van de academische kennis en vaardigheden die meteen kunnen worden toegepast in de praktijk.

De studenten

Wat vinden de 'afnemers' van het toekomstige bama-onderwijs? Vlaamse studenten nemen gevarieerde standpunten in. Zo staat de Vlaamse Vereniging van Studenten (VVS) argwanend tegenover de implementatie van de Bologna-verklaring. Volgens haar zou die invoering leiden tot elite-onderwijs naar Amerikaans model en zou men gedwongen zijn te kiezen voor een studierichting die enkel economisch interessant is. Zo bestaat het gevaar dat de sociaal-culturele rol van het onderwijs verloren gaat, aldus de VVS, die er tevens op wijst dat de student amper aan bod komt in het Bologna-proces.

Dat zijn frisse geluiden, die van Nederlandse studenten of van instellingen van hoger onderwijs in Nederland nauwelijks zijn vernomen. Brusselse studenten, onder wie de pedagogen en agogen, grepen in het voorjaar van 2001 naar een beproefd middel - de bezetting van de werkkamer van de Rector Magnificus - om hun gedachten kracht bij te zetten. Hun Gentse en Leuvense collega's demonstreerden in november in zekere zin *voor* de implementatie van de Bologna-verklaring. Zij zien er kansen in om een echte Europese onderwijsruimte te creëren en voor hen draait het om een harmonisering en niet om een uniformering van het hoger onderwijs. Ze stellen dat er gewaakt moet worden over de vrije toegang tot de tweede cyclus. Nederlandse studenten gingen voor dat laatste standpunt inmiddels ook de straat op.

Gooi open dat hoger onderwijs!

Het zou een interessant concurrentiethema kunnen worden tussen samenwerkende universiteiten en hogescholen die een afgeronde, marktconforme driejarige opleiding aanbieden én de instellingen die dat idee afwijzen ten gunste van een brede, intellectuele vorming gevolgd door een scholing van studenten tot weldenkende, kritische professionals die een bijdrage weten te leveren aan het publieke debat. Samenwerkende (hbo en wo) pedagogische en agogische opleidingen zouden daarenboven het 'zelfrefererende' idee van permanente educatie en *lifelong learning* in hun totale onderwijspakket kunnen opnemen en uitventen.

Hoe is de situatie? Variëteit is er veel in het Vlaamse hoger (ped-)agogisch onderwijs. Onoverzichtelijkheid en grilligheid ook. Niet alleen tussen het hbo en het wo, maar tevens binnen het universitair onderwijs. Verschillende naamgevingen, verschillende momenten in de opleidingen waarop studenten aangezet worden tot specialisering (met gelijktijdige uitsluiting van alternatieven), gelijkaardige opleidingen aan de verschillende Vlaamse universiteiten hebben soms zelfs een verschillende studieduur! *Is dit beleid, of is erover nagedacht?* - om een populair Nederlands politicus te citeren, wijlen de banketbakker Jan Schaefer, die het tot wethouder ('schepen') van Amsterdam, Tweede-Kamerlid en staatssecretaris bracht.

Hoe zou het anders kunnen? Variëteit is prima, maar dan liever vanuit verschillende onderwijsfilosofieën dan vanuit benepenheid. Specialisatiemogelijkheden, na een brede driejarige bachelorfase, in de vorm van een masteropleiding van één of twee jaar lijkt voorlopig een redelijke oplossing. Laten we ook eens verder kijken. De bama-discussie in de komende tijd serieus nemen, maar daarna(ast) ook streven naar een betere samenwerking tussen het hbo en wo, en met duaal en/of geïntegreerd onderwijs *recurrent education* opties vormgeven in een samenleving waarin mensen niet langer één beroep uitoefenen, maar in hun werkzame leven diverse transities doorlopen: een pedagogisch en agogisch idee bij uitstek! *Recurrent education* (wederkerend onderwijs) werd dertig jaar geleden al gezien als strategie van *éducation permanente*, tegenwoordig *lifelong learning* geheten. Studenten moeten leren deel te nemen aan het publieke debat, onder andere op het punt van de lerende maatschappij, die mede dankzij het onderwijs steeds meer een tweedeling-maatschappij wordt. Er moeten meer en betere doorstroommogelijkheden komen en studenten moeten meer geprikkeld worden om buiten de 'eigen' instelling verder te studeren. Zo kunnen ook meer studenten van elders voor enige tijd in de eigen universiteit of hogeschool worden ontvangen. Dat zou dan wel gefaciliteerd moeten worden door een vouchersysteem dat instellingen niet op gediplomeerde afgestudeerden maar op afgegeven studiepunten financiert. Meer 'multiculturaliteit' binnen de instellingen brengen - liever dan uit eigenbelang een pas op de plaats maken, de bama-boel traineren of met tegenzin een stap vooruit zetten. Liever durf dan behoudzucht.

Alleen al de discussie over dit soort thema's komt het tertiair onderwijs ten goede. Als bama ons daarbij kan helpen dan is dat meegenomen. Structurele verbetering van de kwaliteit van het hoger onderwijs nastreven, net als een hechtere samenwerking tussen het beroepsvoorbereidend en het (strikt) wetenschappelijke onderwijs, binnen en over de grenzen, een versterking van de maatschappelijke relevantie van het hoger onderwijs die verder gaat dan 'doen wat de markt vraagt' - dat zijn ambities die bij de almaar minder in het hoger onderwijs geïnteresseerde paars(-groen)e overheden niet in trek zijn. Overigens liggen de kaarten, volgens de OESO-norm 'minimaal 6% van het BBP naar het onderwijs', in Vlaanderen beter dan in Nederland.